

Ayrık-Beyinler Vakasından Teslise Yol Çıkar mı?

Aykut Alper Yılmaz | ORCID: 0000-0003-3905-018X

Dr. Öğr. Üyesi | Sorumlu Yazar | alper.yilmaz@asbu.edu.tr

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi | ROR ID: 025y36b60

İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Ankara, Türkiye

Öz

Teslis, Hristiyanlığın en tartışmalı doktrinlerinden biridir. Teslisi böylesine tartışmalı kılan temel husus, Tanrı'nın nasıl olup da aynı anda hem tek bir varlık hem de üç farklı kişi olduğudur. Zira teslis doktrinine göre, zikredilen üç ilahi kişi birbiriyle özdeş değildir ama buna rağmen her üçü de aynı Tanrı'dır. Bu durum, pek çok Hristiyan tarafından da sorunlu görülmüş ve bunu açıklamak için birbirinden farklı çözümler geliştirilmiştir. Yakın zamanda bu meseleye ilişkin öne sürülen çözümlerden biri de beyin yarıküreleri birbirinden ayrılmış hastaların psikolojik durumlarından yola çıkarak bir varlığın birden çok kişi olabileceğini iddia eder. Bu sayede tek bir varlık olan Tanrı'nın aynı anda üç kişi olabilmesine de bir örnek bulunmuş olur. Hiç değilse bunun mümkün olduğunu gösteren bir örnek, kimilerine göre, Tanrı'nın üç kişi olmasının imkânsız olduğu iddiasına gölge düşürür. Bu bağlamda ayrık beyin vakalarını öne çıkaran husus, kişinin ne olduğu konusunda tartışmalara ve farklı yorumlara kapı aralayan sonuçlarıdır. Bu vakanın en ilginç özelliği, cerrahi bir müdahaleyle beyin yarıküreleri arasındaki korpus kallosum bağı kesilerek yarıküreleri birbirinden ayrılan hastaların, bazı koşullarda birden fazla kişi gibi hareket edebilmeleridir. Bir başka deyişle, tek bir insan bedeninde birden fazla kişi konumlanmış gibidir. Zira birbirinden ayrılan yarıküreler, zaman zaman birbirinden bağımsız arzu, istek ve kararlara sahip olabilmektedir. Bu ise kimilerine göre, ayrı bir kişi olmanın yeterli bir göstergesidir. Kimi Hristiyanlar, bu vakadan hareketle bir benzetme kurarak Tanrı'nın da –tek bir varlık olmakla birlikte– aynı anda üç kişi olabileceğini iddia eder. Bu iddianın önde gelen savunucusu Trenton Merricks olmuştur. Bu çalışmada öncelikle, Merricks'in, niçin mevcut teslis açıklamalarını yetersiz bulduğu ele alınarak, onun diğer teslis açıklamalarına yaptığı eleştirilere yer verilecektir. Ardından ayrık-beyin vakasına ve bu vakanın yorumlarına dair bilgiler verilecektir. Bundan sonra, Merricks'in ayrık-beyin vakasına dayanan bir analogiyle teslisi açıklama çabası incelenecektir. Bu çalışmanın temel iddiası, ayrık-beyin vakasına dair Merricks'in yorumunun, Tanrı'nın birden fazla kişi olduğu sonucuna ulaştırmakta başarısız olduğudur. Üstelik ayrık-beyin vakası Merricks'in istediği şekilde yorumlansa dahi, teslisin mümkün olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Diğer bir ifadeyle, ayrık-beyin vakalarının doğrudan bir yorumu aslında Tanrı'nın birden fazla kişi olamayacağına işaret etmektedir. Fakat ayrık-beyin vakasından teslise ulaşmaya çalışan argüman, bu sonucu elde edebilmek için vakayı aşırı yorumlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Din Felsefesi, Hristiyanlık, Teslis, Kişi Kavramı, Ayrık-Beyin Vakası

Atıf Bilgisi

Yılmaz, Aykut Alper. “Ayrık-Beyinler Vakasından Teslise Yol Çıkar mı?”. *Eskiyeni* 47 (Eylül 2022), 693-712. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1039584>

Geliş Tarihi	21 Aralık 2021
Kabul Tarihi	25 Ocak 2022
Yayın Tarihi	20 Eylül 2022
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem Çift Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli
Değerlendirme	Hakemlerin raporları, makale ile birlikte yayımlanmaktadır. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397 Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Is There a Way from Split-Brain Cases to the Trinity?

Aykut Alper Yılmaz | ORCID: 0000-0003-3905-018X

Assist. Prof. Dr. | Corresponding Author | alper.yilmaz@asbu.edu.tr

Social Sciences University of Ankara | ROR ID: 025y36b60

Faculty of Islamic Studies, Department of Philosophy and Religious Studies
Ankara, Türkiye

Abstract

The trinity is one of the most controversial doctrines in Christianity. To its critics, the main problem that makes the trinity so controversial is how it is that God can be one being and three different persons at the same time. For, according to the trinity doctrine, these three divine persons mentioned are not identical to each other, but despite this, all three are one and the same God. This situation was seen as problematic by many Christian scholars and different explanations were developed. One of the recently proposed solutions to this problem is split-brain cases that claims an entity can be more than one person, based on the psychological state of patients whose brain hemispheres are separated from each other. In this way, an example would have been found for God to be three persons at the same time. The most important feature of split-brain disease is that patients whose brain hemispheres are disconnected from each other appear to have two different streams of consciousness at the same time, unaware of each other. It is as if there is more than one person inhabiting in a single body. Because the hemispheres that are separated from each other can have desires, wishes and decisions independent of each other from time to time, at least in experimental environments. Some Christians, drawing an analogy from this case, claimed that God could also be three persons at the same time - although there was only one being. One of the leading proponents of such a claim has been Trenton Merricks. In this study, first of all, it will be discussed why Merricks finds the existing explanations of trinity insufficient and how he criticizes them. Next, the relationship between split-brain cases and understanding of the person will be briefly introduced. Then, Merricks' attempt to explain the doctrine of trinity with an analogy based on the split-brain case will be critically examined. The main claim of this study is that Merricks' interpretation of the split-brain case fails to lead to the conclusion that God is more than one person. In addition, even if the split-brain case is interpreted as Merricks does, it cannot be concluded that trinity is possible. In other words, a direct interpretation of the split-brain cases shows that in fact God cannot be more than one person. However, the argument that concludes from the split-brain case that the doctrine of trinity is reasonable over-interprets the case in order to reach that conclusion.

Keyword

Philosophy of Religion, Christianity, Trinity, Person, Split-Brain Case

Citation

Yılmaz, Aykut Alper. "Is There a Way from Split-Brain Cases to the Trinity?". *Eskiyeni* 47 (September 2022), 693-712. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1039584>

Date of submission 21 December 2021

Date of acceptance 25 January 2022

Date of publication 20 September 2022

Reviewers

Single anonymized - Two Internal (Editorial board members)

Double anonymized - Two External

Double-blind + Transparent Peer Review

Review reports

The reviewers' reports and the authors' responses to the reviewers are published alongside the article.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397>

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism checks

Yes - Turnitin

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Complaints

eskiyenidergi@gmail.com

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Hristiyan teologlar ve felsefecilerin karşılaştıkları en çetrefilli problemlerden biri, Tanrı'nın nasıl olup da aynı anda üç ayrı ya da seçik (*distinct*) kişi olabildiğini açıklama problemidir. Böyle bir şeyin nasıl mümkün olabileceğine ilişkin geçmişte pek çok farklı teori ortaya atılmış olmakla birlikte günümüzde de yeni çözüm önerilerinin geliştirilmeye çalışıldığını gözlemleyebiliriz. Yakın zamanda teslis makul hâle getirme çabalarından biri, “kişi” dediğimiz şeyin ne olduğunu sorgulanır hâle getiren ampirik bir deneye dayanmaktadır. Ayrık-beyin (*split-brain*) deneyleri olarak bilinen bu deneyler, beyin yarıküreleri birbirinden ayrılmış denekler üzerinde yapılmaktadır. Söz konusu deneylerin en ilginç yanı, beyin yarıküreleri birbirinden ayrılmış kimselerin bazı durumlarda iki farklı kişi gibi davranıyor olmasıdır. Diğer bir ifadeyle bu yarıküreler –belirli deney ortamlarında ve kimi zaman da deney dışı ortamlarda–farklı bireyler gibi düşünüp karar alabilmektedir. Sanki her bir yarıküre, birbirinden ayrı düşünen seçik kişiler gibidir.

Bu durum, kimi felsefecilere göre, kişi (*person*) kavramını sorgulamaya itmektedir. Klasik anlamıyla kişi, bir bilinç merkezidir. Yani kişi, bilinçli bir varlığın, farkındalık içeren tüm zihinsel durumlarının eş-zamanlı olarak kendisinde toplandığı bir merkezdir. Bu tarife göre, belirli bir bilinç durumunun belirli bir kişiye ait oluşu, onun tarafından deneyimlenmesine bağlıdır. Daha kısa ve net bir ifadeye dökecek olursak: Deneyimlenen bilinç durumu, deneyimleyen bilinç merkezine aittir. Şu hâliyle Teslis inancı, Tanrı'nın deneyimleyen üç farklı bilinç merkezine sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Günümüz Hristiyan felsefecilerinden Trenton Merricks da ayrık-beyin deneylerinden yola çıkarak Tanrı'nın üç kişi oluşunun anlaşılabilirliğini iddia etmektedir. O, ayrık-beyin vakalarını da örnek göstererek bir şeyin birden fazla bilinç merkezine sahip olabileceğini ve böylelikle de teslis düşüncesinin çelişkiden kurtarılabilirliğini öne sürer.

Teslis meselesi hakkında Türkçe’de yazılmış önemli çalışmalar mevcut olsa da bu çalışmada ben, yalnızca Merricks’in öne sürmüş olduğu, ayrık-beyin vakalarına dayanan teslis açıklamasına odaklanarak bunun makul olmadığını göstermeye çalışacağım. Fakat önce, Merricks’in, neden mevcut teslis anlayışlarını yeterli bulmadığı ve yeni bir teslis açıklamasına ihtiyaç duyduğu meselesine değineceğim. Niçin teslise dair bilindik açıklamalardan birini tercih etmek yerine Merricks, daha farklı bir açıklama arayışına girmiştir? Elbette ki burada teslise ilişkin her bir açıklamayı ele almak mümkün değilse de günümüzde teslise dair en çok benimsenen iki anlayışı incelemek yeterli olacaktır. Bunlar, sosyal teslis ve göreceli özdeşlik teorileridir (*relative identity*). Bu iki teslis anlayışını, Merricks’in onlara yönelttiği eleştiriler bağlamında ele alacağım. Buraya kadarki kısmı genellikle Merricks’in çalışmalarına referansla anlatacağımı ve onun yorumlarına katılacağımı belirtmeliyim. Daha sonra ise Merricks’in, bu açıklamalara alternatif olarak öne sürmüş olduğu, ayrık-beyin vakalarından hareket eden

teslis açıklamasını inceleyeceğim. Bunun için öncelikle ayırık-beyin vakalarını basitçe tasvir ederek, bu vakaların kişi hakkındaki bazı tartışmalı yorumlarını özetleyeceğim. Ardından Merricks'in, bu yorumlardan yalnızca birine dayanarak öne sürdüğü gizemli *kişi anlayışının*, bu yorum doğru kabul edilse bile, teslis problemine bir çözüm sağlamadığını öne süreceğim. Fakat, Merricks'in çözüm önerisi başarılı olsun ya da olmasın, bu önerinin ima ettiği önemli hususlardan biri, mevcut teslis savunularının–en azından önemli bir kısmının– makul olmadığı veya çoktanrıcılığa yol açtığıdır.

Şimdi, konuya girmeden önce, tesliste neyin problemlili olduğunu ve öne sürülen farklı teslis yorumlarının hangi noktaları uzlaştırmaya çalıştığını kısaca görelim.

1. Teslisteki Temel Problem

Üçlü birlik teorisi yani Teslis, Tanrı'nın üç farklı kişi olduğunu ifade eder. Bu öğretilerde nasıl bir çelişkinin ortaya çıktığını görmek adına Teslis öğretisinin formüle edilmiş bir hâlini inceleyelim. Merricks'e göre, Teslis şu önermeleri içerir ve bunlardan bazıları birbiriyle çelişir:¹

- (1) Baba bir kişidir (*person*), Oğul bir kişidir ve Kutsal Ruh bir kişidir.
- (2) Baba ile Oğul, aynı kişi değildir.
- (3) Oğul ile Kutsal Ruh aynı kişi değildir.
- (4) Kutsal Ruh ile Baba aynı kişi değildir.
- (5) Baba ile Oğul, aynı Tanrı'dır.
- (6) Oğul ile Kutsal Ruh aynı Tanrı'dır.
- (7) Kutsal Ruh ile Baba aynı Tanrı'dır.

Burada birden fazla problem olduğu söylenebilir. Örneğin, niçin iki ya da beş değil de üç kişi olduğu ya da hangi kişinin diğerinden türediği veya çıktığı gibi problemler burada sayılabilir.² Fakat burada yalnızca bir probleme odaklanacağız. Merricks'in de ifade ettiği üzere, buradaki temel çelişki şöyledir: Baba'nın Oğul'la (veya Kutsal Ruh'la) aynı Tanrı olmaları, onların aynı kişiler olmasını gerektirirken, teslis doktrini böyle olmadığını iddia eder. Onlar farklı kişilerdir. Yalnızca Baba ve Oğul üzerinden gidersek, Baba ve Oğul'un birer kişi oldukları (1) ama aynı kişi olmadıkları (2) önermeleri birlikte ele alındıklarında, bu durum Baba ile Oğul'un özdeş olmadığı sonucuna götürür:

- (8) Baba ile Oğul özdeş değildir.

Ancak Baba ile Oğul'un aynı Tanrı olduğunu söyleyen önerme (5) ise onların birbiriyle özdeş oldukları şeklindeki başka bir önermeyi doğurur:

¹ Trenton Merricks, "Split Brains and the Godhead", *Knowledge and Reality: Essays in Honor of Alvin Plantinga*, ed. Thomas M. Crisp vd. (Dordrecht: Springer, 2006), 300.

² Peter van Inwagen, "And Yet They are not Three Gods but One", *God, Knowledge and Mystery*, ed. Peter van Inwagen (Ithaca, London: Cornell University Press, 1995), 259.

(9) Baba ile Oğul özdeştir.

Merricks'in de belirttiği üzere (8) ile (9) açık bir şekilde çelişmektedir ve bu çelişki Baba, Oğul ve Kutsal Ruh açısından ayrı ayrı da kurulabilir.³

Buradaki çelişkiyi ortaya koymak adına Peter van Inwagen, kral örneğini verir. Kral ifadesi, Gaspar, Baltazar ve Melchior gibi üç farklı kişiye atfedilebilir. Ancak bu durum, orada üç ayrı kralın olmasını gerektirir. Tıpkı bunun gibi, Tanrı ifadesi de üç farklı kişiye denk geliyorsa, şu hâlde üç ayrı Tanrı olmalıdır. Oysa Tanrı, Hristiyanların da kabul ettikleri üzere, birden fazla olamaz.⁴

Bu çelişkiyi açıklamaya çalışan farklı Teslis savunuları mevcuttur. Michael Rea bu savunmaları genel olarak iki kategoriye ayırarak, çağdaş literatürde bu problemi çözmek için temel iki strateji olduğunu söyler: Göreceli Özdeşlik (GÖ) stratejisi ve Sosyal Teslis (ST) stratejisi.⁵ Merricks de bu iki stratejiyi ele alarak bunların yanlışlığını göstermeye çalışmaktadır. Ardından kendisi, teslis problemini çözmek adına farklı bir öneride bulunmaktadır. Bu stratejilerden ilki, Peter Geach'in öncülük ettiği ve Peter van Inwagen gibi önemli Hristiyan felsefeciler tarafından da savunulan göreceli/izafi özdeşlik teorisidir—ki bazı tartışmalı iddialara göre bu teorinin temelleri Aquinas ve Anselm gibi felsefecilere kadar uzanır.⁶ Diğeri ise Richard Swinburne ve William Hasker gibi meşhur çağdaş Hristiyan felsefecilerinde savunmuş olduğu sosyal teslisçiliktir (*social trinitarianism*). Ben bu çalışmada genel olarak Merricks'in bu iki teoriye eleştirilerini takip edeceğim, sonrasında ise onun sunduğu çözümü inceleyerek bunun da bir çözüm sağlamadığını iddia edeceğim. Öncelikle göreceli özdeşlik stratejisini ele alalım.

2. Göreceli Özdeşlik

Kimi Hristiyan felsefeciler, burada ortaya konan çelişkinin, Aristo'dan bu yana gelen klasik mantık içerisinde çözümsüz olduğunu kabul ederler. Van Inwagen'ın ifadeleriyle: "... eğer standart özdeşlik mantığı doğruysa, anti-Teslisçi iki argüman çözümsüzdür."⁷ Ancak van Inwagen (ve diğer göreceli özdeşlik savunucusu olan Hristiyanlar), Teslis'e yer açabilmek için klasik özdeşlik mantığının reddedilmesi gerektiğini düşünürler. Yine onun ifadeleriyle:

Eğer standart özdeşlik mantığı (*standard logic of identity*) doğruysa, Teslis kendi içinde çelişkili (*selfcontradictory*) gözüküyor. Şu hâlde ben, standart özdeşlik mantığını reddetmenin imkânını araştırmayı umut ediyorum. Fakat standart öz-

³ Merricks, "Split Brains and the Godhead", 300.

⁴ Peter van Inwagen, "Three Persons in One Being: On Attempts to Show that the Doctrine of the Trinity is Self-Contradictory", *The Trinity*, ed. Melville Y. Stewart (Springer, 2003) içinde, 84-85.

⁵ Michael Rea, "Relative Identity and the Doctrine of the Trinity", *Philosophia Christi* 5/2 (2003), 431.

⁶ Merricks, "Split Brains and the Godhead", 301.

⁷ Van Inwagen, "Three Persons in One Being", 92.

deşlik mantığını köküyle ve dallarıyla birlikte kestirip atmak mümkün değildir. Onun çoğu kısmı açıkça doğrudur. Şu hâlde ben, standart özdeşlik mantığının açıkça doğru olan yanlarını muhafaza eden ama bir şekilde Teslis doktrininden bir çelişkinin çıkmasına izin vermeyen bir mantık teorisi arayışındayım.⁸

Genellikle özdeşlik noktasında mantıksal çelişkiye yol açan teorilerin istenen sonuca götüremeyeceği düşünülse de teslis konusunda kimi Hristiyan felsefeciler farklı bir yorumun mümkün olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu yol, standart özdeşlik teorisini, en azından bazı yönleriyle reddetmektir. Peter Geach, özdeşliğin tümüyle göreceli, yani türsel olduğunu iddia etse de van Inwagen gibi felsefeciler, klasik özdeşliğin bazı yönlerinin gerekli olduğunda ısrar ederler.⁹

Genellikle klasik(mutlak) özdeşlik, bir şeyin yalnızca kendisiyle arasında olan mutlak bir ilişki olarak görülür. Mutlak özdeşlikle birlikte anılan bir husus da Leibniz'in *ayırt edilemezlerin özdeşliği* ilkesidir. Bu ilkeye göre özdeş olan iki şeyden herhangi biri için söylenen her şey diğeri için de doğrudur. Fakat göreceli özdeşlik savunucuları bu tür bir özdeşliğin imkânını reddederler. Onlara göre mutlak özdeşlik diye bir şey yoktur, özdeşlik yalnızca görecelidir. Pekâlâ, göreceli özdeş olmak ne demektir? Buradaki özdeşlikten kastedilenin niteliksel özdeşlik olduğunu belirtmek gerekir. Bir şeyin diğeriyle aynı ağırlıkta olabileceğini kimse inkâr etmeyecektir. Örneğin bir masa bir koltukla aynı ağırlıkta olabilir ya da bir bardak diğeri bir bardakla aynı şekle sahip olabilir. Ancak bu durum, iki şeyin aynı yani özdeş oldukları anlamına gelmez. Onlar, yalnızca bir yönleriyle aynıdır. Ancak göreceli özdeşlik savunucuları, şeylerin, *türsel(sortal)* açıdanda özdeş olabileceğini ifade eder. Onlara göre, mutlak özdeşlikçilerin karıştırdığı şey de budur: Aslında biz, iki şeyin birbiriyle özdeş olduğunu iddia ederken, onların aynı türde olduğunu kastederiz. Bu yoruma göre bir kedinin diğeriyle aynı *kedi* olması, o iki varlığın aynı şey olduğu değil onların ikisinin de *kedi* olduğu anlamına gelmektedir. Yukarıdaki kral örneğine dönersek, üç kişinin aynı kral olması, onların özdeşliğini gerektirmediği gibi, iki şeyin aynı *kedi* olması da onların özdeşliğini ima etmez. Zira her özdeşlik görecelidir. Bu bağlamda göreceli özdeşliğin temel iddiası şöyledir: x ve y aynı F olabilir ama aynı G olmayabilir.¹⁰

Buradan hareketle van Inwagen ve Geach gibi Hristiyanlar, Teslis'teki üçlünün de aynı Tanrı olmakla birlikte farklı kişiler olabileceklerini iddia ederler. Bu üç kişi, varlık bakımından birbiriyle özdeş olsa da kişi olmak bakımından özdeş değildir.¹¹

⁸ Van Inwagen, "Three Persons in One Being", 92.

⁹ Peter Geach, *Logic Matters* (Oxford: Basil Blackwell, 1972), 238-249.

¹⁰ Harry Deutsch - Pawel Garbacz, "Relative Identity", ed. Edward N. Zalta, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2018); William Hasker, *Metaphysics and the Tri-Personal God* (Ithaca: Cornell University Press, 2013), 121-122.

¹¹ Van Inwagen, "And Yet They are not Three Gods but One", 243.

Fakat mutlak özdeşliğin reddedilmesi durumunda bu üçünün *aynı Tanrı* olduğu iddiasını anlamak oldukça zordur. Merricks'in de ifade ettiği gibi, *aynı Tanrı* ifadesi, fazlasıyla gizemli bir anlama gelecektir.¹²

Dahası bu iddia, mutlak özdeşlikten vazgeçmek anlamına geleceğinden, çoğu kimse böyle bir şeyi kabul etmekten kaçınır. Hatta, teslisi çelişkiden kurtarmak için yeni bir mantık gerektiğini düşünen van Inwagen bile –en azından bir zamanlar–¹³ klasik özdeşliği reddetme konusunda temkinli davranmıştır: “... klasik özdeşliğin ne var olduğunu ne de var olmadığını varsayıyorum.”¹⁴ Merricks'in de ifade ettiği gibi mutlak özdeşliğin var olduğu açıktır: “Mutlak özdeşliğin olmadığını ima ettiği ölçüde göreceli özdeşlik yanlıştır... Şu hâlde, eğer bir şeyin kendisiyle özdeş olduğunu reddetmeyi gerektiriyorsa, Teslis Doktrini savunusunun başarılı olmadığı sonucuna ulaşıyorum.”¹⁵ Fakat Merricks, mutlak özdeşliğin bazı unsurlarını muhafaza etmeye çalışan göreceli özdeşlik önerilerinin bu itirazdan kaçınabileceğine de işaret eder. Başka bir ifadeyle, diğer pek çok şey ya da her şey için mutlak özdeşlik ilişkisi kabul edilmekle birlikte teslis konusunda göreceli özdeşlik kabul edilebilir. Belki de her şeyin göreceli olarak özdeş olduğundan bahsedemesek bile bazı şeylerin göreceli özdeşliğinden bahsedebiliriz. Böyle bir strateji izleyenlerden biri –daha önce de ifade edildiği üzere– van Inwagen olmuştur. O, mutlak özdeşlikten tümüyle vazgeçmek istemez. Fakat mutlak özdeşlik mantığından vazgeçmemekle birlikte, yalnızca teslis konusunda farklı bir özdeşlikten bahsetmek de –en nazik eleştirisiyle– oldukça şüpheli bir tutum olacaktır.

Göreceli özdeşlikle ilgili diğer bir şüphe de onun yalnızca teslis problemini çözmekten başka bir işe yaramamasıdır. Yani göreceli özdeşlik mantığı, üçleme dışında, felsefi hiçbir problemi çözmek ya da bir meseleyi daha iyi açıklamak için kullanılmış değildir. Van Inwagen'ın da ifade ettiği gibi: “Bildiğim kadarıyla göreceli özdeşlik mantığı Hristiyan teoloji dışında hiçbir fayda sağlamaz.”¹⁶ Hasker'ın da belirttiği üzere bu durum, göreceli özdeşlik mantığının şüpheleri üzerine çekmesine neden olur. O hem mutlak özdeşlik mantığı kadar kullanışlı ve mantıkçılar tarafından kabul gören bir hipotez değildir hem de yalnızca dini bir öğretilerdeki çelişkiyi gidermek adına üretilmiştir.¹⁷

Bu ve bunun gibi pek çok eleştiri sebebiyle göreceli özdeşlik, teslisi savunanlar arasında bile çok defa şüpheyle karşılaşılır. Ancak şu noktanın altını çizmek gerekir ki teslisi savunmak için yeni bir özdeşlik mantığına duyulan gereksinim

¹² Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 304.

¹³ Beau Branson, Van Inwagen'ın bu görüşünü daha sonra değiştirerek klasik özdeşliği açıkça reddettiğini iddia eder Beau Branson, “No New Solutions to the Logical Problem of the Trinity”, *Journal of Applied Logics* 6/6 (2019), 1063.

¹⁴ Van Inwagen, “And Yet They are not Three Gods but One”, 241.

¹⁵ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 302.

¹⁶ Van Inwagen, “And Yet They are not Three Gods but One”, 234.

¹⁷ Hasker, *Metaphysics and the Tri-Personal God*, 125.

bile, teslisin klasik mantıkla uzlaştırılmasındaki soruna işaret eder ve buradaki çelişkiyi vurgulayanlar da van Inwagen ve Geach gibi önemli Hristiyan felsefecilerin kendileridir. Bu hususun kendi başına teslis için önemli bir eleştiri olduğu söylenebilir.

3. Sosyal Teori Teslisçiliği

Sosyal teslis anlayışı, Tanrı'nın kişisel ilişkilerine odaklanır ve kişi olmanın kişisel ilişkilere sahip olmakla alakalı olduğunu öne sürer. Sosyal teslis anlayışının pek çok farklı versiyonundan bahsetmek mümkünse de onları birleştiren nokta genel olarak “kişi” kavramına yükledikleri anlamdır. Richard Swinburne'un ifadeleriyle: “Bu teori, Boethius'un kullandığı anlamda, ‘bilgi, sevgi, irade ve eylemin seçik merkezleri’ olarak üç ‘kişi’ koyutladığından (vaz ettiğinden) bir ‘sosyal teori’dir.”¹⁸ Benzer şekilde Cornelius Plantinga da sosyal teslise dair şunları söyler:

[Bir sosyal teori Teslisi] Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u, bilgi, irade, sevgi ve fiilin seçik merkezleri olarak ele almalıdır. Bu yetilerin her biri bilinci gerektirdiğinden, bu tür bir teoriden, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un seçik bilinç merkezleri –ya da kısaca tam anlamıyla kişiler– olarak görülmesi gerektiği çıkar.¹⁹

William Hasker da Plantinga'nın vurguladığı bu hususun sosyal teslis düşüncesi için en önemli kriter olduğunu belirtir.²⁰

Sosyal teslis görüşünün ikinci önemli iddiası ise bu üç ayrı kişinin nasıl tek bir varlık olduklarını açıklama noktasındadır. Adından da anlaşılacağı üzere bu teori, teslisteki üç kişinin, sosyal ilişkileri sayesinde birlik olduklarını öne sürer.²¹ Diğer bir ifadeyle sosyal teslis anlayışı, söz konusu kişilerin sosyal özelliklerine, birbirlerine duydukları sevgiye ve bunun gibi unsurlara işaret ederek onların birlik içerisinde olduklarını iddia eder. Fakat Merricks'in de ifade ettiği gibi, bu unsurların neler olduğu hususunda sosyal teslisçiler arasında bir ortaklıktan veya uzlaşımından bahsetmek son derece zordur.

Ancak yine de Merricks'e göre, bu anlayış hakkında hepsini kapsayacak genel bir eleştiride bulunulabilir. Ona göre, sosyalteslis anlayışının temel problemi, monizmden ziyade üç tanrıci (*tritheism*) bir anlayışa benzemesidir. Zira ortada ayrı bilinç merkezi bulunmaktadır ve her bir bilinç merkezi de ayrı bir kişidir. Bunların aralarındaki birliğin de sosyal olduğu iddiası, onların tek bir varlık oluşunu anlamaya yardımcı olmayacaktır. Carl Mosser'in de belirttiği üzere: “Teslis'in bir sosyal birlik olduğunu söylemek, anında üçtanrıci endişesini hortla-

¹⁸ Richard Swinburne, “The Social Theory of the Trinity”, *Religious Studies* 54/3 (2018), 426-427.

¹⁹ Alıntının yapıldığı yer: Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 318. Köşeli parantez Merricks'e ait.

²⁰ Hasker, *Metaphysics and the Tri-Personal God*, 23.

²¹ Carl Mosser, “Fully Social Trinitarianism”, *Philosophical and Theological Essays on the Trinity*, ed. Michael Rea - Thomas McCall (New York: Oxford University Press, 2009), 133.

tır.”²² Merricks, bu görüşün üç tanrıca bir görüntü oluşturduğuna ilişkin iddiasını Swinburne’ün bir ifadesine de işaret ederek destekler. Bu ifade şöyledir: “... üç ve yalnızca üç Tanrı vardır.”²³

Bu endişe karşısında sosyal teslisçi, teslisteki kişilerin, birbirini doğrudan bilmeleri ve dolaysız, karşılıksız ve çıkarısız sevmelerine başvuracaktır.²⁴ Fakat Merricks, bu tür sosyal ilişkilerin üç kişiyi birleştirmek için yeterli olmadığını ifade etmektedir. Zira üç ayrı tanrı arasında da aynı türden sosyal veya sevgisel ilişkiler düşünmek mümkündür. Ancak bu tür ilişkiler, onları bir varlık yapacak şekilde birleştiremez. Merricks’in örneği şöyledir: Zeus, Apollo ve Ares gibi üç Yunan tanrısı düşünürsek, bunlar birbirini ne kadar severse sevsin ya da aralarında ne denli kişisel ilişkiler olursa olsun, burada üç tanrıçılıktan sıyrılmak mümkün değildir. Bu noktada Merricks, bir sosyal teslisçinin, sürekli olarak bu ilişkiye yeni bir unsur ekleyerek itiraz edebileceğini de belirtmektedir. Hatta hiçbir sosyal teslis savunucusu, teslisteki üç kişiyi birleştirmek adına, sevgi gibi bir unsura başvurmakla yetinmeyecektir. Merricks’in ifadeleriyle:

[G]erçekte hiçbir sosyal teslisçi, salt bir sosyal teslisçi değildir. Örneğin Cornelius Plantinga, Jr. sadece sevginin değil, (diğer hususların yanı sıra) aynı zamanda üçlemedeki kişilerin birbirinden ayrı var olmalarındaki imkânsızlığın da onları birleştirdiğini öne sürmektedir (1989: 37). Muhtemelen sosyal teslisçilerin ekleyebilecekleri “birleştiren faktörler” noktasında bir sınır yoktur...

...Fakat sosyal teslisçi görüş, *bu hâliyle*, fazladan eklenen şeyin ne olduğunu söylememektedir.²⁵

Bu itiraza göre sosyal teslis anlayışı, kendi başına üçlemedeki birliğe dair bir açıklama sunamamaktadır. Zira teslisteki birliği açıklamak için sevginin veya sosyalliğin ötesinde bir şeyler gereklidir. Dolayısıyla sosyal teslis, bu kişileri birleştiren bağlara dair fazladan açıklamalara ihtiyaç duyar. Bu nedenle, Merricks’e göre, sosyal teslis kendi başına bir açıklama bile değildir. O, sosyal teslis anlayışının, yalnızca, üçlemedeki kişilerin birbirlerine olan sevgisini ve bağlılığını ifade etmek için teolojik olarak kullanışlı bir yönünün bulunduğu amateslisi açıklama noktasında bir faydası olmadığını iddia eder.²⁶

4. Ayrık-Beyin Vakası

Teslise ilişkin göreceli özdeşliği makul bulmayan ve sosyal teslisin de üç tanrıçılığa götürdüğünü ve teslis ilişkisini açıklayamadığını düşünen Merricks, daha

²² Mosser, “Fully Social Trinitarianism”, 134.

²³ Richard Swinburne, “Could There be More Than One God?”, *Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers* 5/3 (1988), 234; Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 306.

²⁴ Mosser, “Fully Social Trinitarianism”, 134.

²⁵ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 307-308.

²⁶ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 308.

iyi bir alternatif geliştirmek istemektedir. Bu amaç üzere o, son zamanlarda oldukça meşhur olan ve insanın tabiatına dair farklı yorumlara kapı aralayan bir deneyin, teslisi anlama noktasında bir zemin sağlayabileceğini düşünür. Bu deney, beyin yarıküreleri birbirinden ameliyatla ayrılmış insanların yaşadığı birtakım anormal durumlarla alakalıdır. Ayırık-beyin vakaları olarak literatüre yerleşen bu vakalar, korpus kallosum adı verilen ve beyin yarıkürelerini birbirine bağlayan kordonun kesilmesi sonucunda açığa çıkmaktadır. Korpus kallosumun kopması sonucunda insanın ya da başka hayvanların canlılığını sürdürebildiğine şahit oluruz. Ancak onlar, özellikle bazı özel deney ortamlarında, korpus kallosumları sağlam olan kimselere nazaran farklı bazı davranışlar sergiler. Öyle ki beynin her iki yarıküresi birbirinden farklı kararlar alabiliyor gibidir. Diğer bir ifadeyle, sanki, bir bedende, kendi kararları ve bilinci olan iki farklı kişi vardır.²⁷ Söz konusu vakaya ilişkin basit anlatımları pek çok farklı popüler kitapta da bulabiliriz. Burada böyle basit bir anlatım yeterli olacağı için ve konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak adınayer verebileceğimiz bir açıklama şu şekildedir:

Özel bir alet kullanarak bölünmüş beyinli hastanın görme alanlarına farklı resimler yansıtılır. (Sinir sistemi mimarimiz gereği, sol görme alanıyla ilgili tüm bilgiler sağ yarıküreye yollanırken, sağ görme alanıyla ilgili bilgiler de sol yarıküreye yollanır.) Örneğin sağ görme alanı tavuk tırnağı görünürken, sol görme alanı karlı bir yol görebilir. Bunun ardından hastaya çeşitli resimler gösterilir ve biraz önce gördüğü şeye en çok benzeyen resmi seçmesi istenir. Bölünmüş beyinli hastanın elleri trajikomik bir belirsizlik içinde iki ayrı nesneye işaret eder. Sağ el (sol yarımkürenin tanıklık ettiği tavuk pençesine binaen) tavuğa işaret ederken, sol el bir küreğe işaret eder (sağ yarımküre karın kürekle temizlenmesini istemektedir).²⁸

Bu örnek, ayırık-beyin vakasına ilişkin basit örneklerden yalnızca biridir ve vaka esasen çok daha karmaşıktır. Ancak vakanın genel yorumu, ayırık-beyin hastalarının birden fazla bilinç merkezine²⁹ (diğer bir ifadeyle bilinç küresine) sahip olabildikleri şeklindedir. Zira sağ eli yöneten yarıküreye sol eli yöneten yarıküre farklı kararlar alıp uygulayabilmektedir. Bu ise iki yarıkürenin ayrı karar mercileri olduğuna işaret etmektedir.³⁰

²⁷ Michael S. Gazzaniga - Joseph E. Ledoux, *The Integrated Mind* (New York: Springer Science+Business Media, 1981), 3-15, 148-151.

²⁸ Jonah Lehrer, *Karar Ânu*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016), 229-230.

²⁹ Bilinç merkezi/küresi ile kastedilen, zihinsel durumların bir araya geldiği merkezdir. Burada tartışılan mesele de beyin yarıkürelerinin, birbirinden ayrılmaları durumunda iki ayrı bilinç merkezi hâline gelip gelmedikleridir.

³⁰ Patricia Smith Churchland, *Neurophilosophy* (London: The MIT Press, 1989), 180-181.

Bu vakanın tek yorumunun böyle olmadığını belirtmek gerekir.³¹ Kimi yorumcular, ayırık-beyinler vakasında, yalnızca bir yarıkürenin gerçekte bilinçli olduğunu savunurken kimileri ise iki yarıkürenin de –aynı anda olmamakla birlikte– bilinçli olduklarını ancak tek bir bilinç alanının ayrı zamanlarda iki yarıküre arasında gezindiğini ifade ederler.³²

5. Ayırık-Beyin Vakasından Teslise: Merricks’in Önerisi

Merricks’in teslis açıklamasına girmeden önce şunu belirtmek gerekir: Eğer yukarıda incelediğimiz yorumlardan biri olan bilincin bölünebildiği iddiası doğru değilse, yani eğer söz konusu vaka, bilincin iki ayrı bilinç küresine (merkezine) bölünebileceğini ima etmiyorsa, Merricks’in iddiası geçersiz olacaktır. Dolayısıyla, bir kişinin iki ayrı bilinçli küreye sahip olabileceği iddiasının yanlış olduğu düşünülürse, Merricks’in bundan sonra söyleyeceklerinin bir anlamı olmayacaktır. Ancak tartışmalı olmasına rağmen, Merricks’in doğru farz ettiği yorumun, yani gerçekten de ayırık-beyin vakasının bilinci iki ayrı bilinç küresine bölebildiği tezinin doğruluğunu baştan varsayacağım. Zira bu iddia, ayırık-beyin vakalarına ilişkin hem felsefi hem de bilimsel açıdan en çok kabul edilen yorumdur. Fakat ben, bu yorumu kabul ettiğimizde dahi Merricks’in istediği gibi bir teslis yorumunun makul bir hâlde gelmeyeceğini bu bölümde göstermeye çalışacağım. Öncelikle iki ayrı bilinç küresi yorumunun imalarına ve bu durumun Merricks’e göre teslisi nasıl kurtardığına bir bakalım.

Öyleyse ayırık-beyin vakalarında, her iki beyin yarıküresinin de bilinçli bir küreyi barındırabileceği düşünüldüğünde bu bilinç küreleri hakkında ne söylenmelidir? Bu iki farklı bilinç küresi iki ayrı kişiye mi aittir? Yoksa iki farklı bilinç küresine sahip tek bir kişi mi vardır? Plantinga’nın ifadeleri hatırlanacak olursa, kişi olmak, “bilgi, irade, sevgi ve fiilin seçik (*distinct*) merkezleri” olmayı içermelidir. Bunu kısaca bilinç küresi olarak da ifade edebiliriz. Eğer bu doğruysa, “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’u, bilgi, irade, sevgi ve fiilin seçik merkezleri olarak” gören sosyal teslis görüşüne göre, ortada iki ayrı kişi bulunmaktadır. Fakat bu durum, Merricks’in de belirttiği gibi makul bir iddia olmayacaktır. Ona göre, en makul iddia, ayırık-beyin vakalarında, iki farklı bilinç yarıküresine sahip olan tek kişinin bulunduğudır. Kişi, bir bilinç merkeziyle yani bilinç küresiyle özdeş olarak görülmemelidir. Aksi hâlde ayırık-beyin vakasının iki ayrı kişiyle sonuçlanması gibi tuhaf bir durumla karşılaşılacaktır. Onun ifadeleriyle: “Ayırık-beyin

³¹ Ayırık-beyinler vakasının farklı yorumları için bk. Thomas Nagel, “Brain Bisection and the Unity of Consciousness”, *Synthese* 22/3-4 (1971), 396-413.

³² John C. Eccles, “The Self and Its Brain”, *The Self and Its Brain*, ed. Karl Popper - John C. Eccles (Springer International Publishing, 1977), 322-325; Tim Bayne, *The Unity of Consciousness* (New York: Oxford University Press, 2010), 210.

hastasına iki kişi olarak davranmanın yanlışlığı konusunda herkesin hemfikir olacağını düşünüyorum.”³³

Beyin yarıküreleri birbirinden ayrılmış bir hasta varsayalım. Bu işlem sonucunda hasta, aynı kişi olmakla birlikte iki ayrı bilinç küresine sahip olur. Genellikle, ayırık-beyin literatüründe, kolaylık olması için bu bilinç kürelerinden birine Sağlık diğereine ise Solak adı verilmektedir.³⁴ Biz de bu iki bilinç küresini, Merricks’in de yaptığı gibi, böyle adlandıralım. Elbette ki benimsenen yoruma göre Sağlık ve Solak, ayrı kişiler değildir. Onlar yalnızca belirli bir kişinin bilinç küreleridir. Aynı şekilde onlar, ayrı varlıklar değildirler. Yalnızca bir varlığın, farklı bilinç merkezleri/küreleridirler.

Merricks aynı durumu Tanrı’ya da uygulayarak teslis problemini çözmek istemektedir. Ona göre, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, tıpkı Sağlık ve Solak gibi birbirinden ayrı birer bilinç küreleridirler. Fakat bu tanrısal kişiler ne kendi başlarına ayrı varlıklar ne de ayrı cevherlerdir. Bu bağlamda Merricks, tıpkı Sağlık ve Solak’ın aslında bir kişi ve bir cevher olması gibi üçlemedeki kişilerin de tek bir cevher ve tek bir Tanrı olduğunu iddia etmektedir.

6. Ayırık-Beyin Vakası Neden Teslise Uygulanamaz?

Ayırık-beyin vakaları ile teslis arasındaki benzeştirmede ilk dikkat çeken husus, ayırık-beyin vakalarındaki kişilerin durumuyla, Tanrı’nın üç farklı kişi oluşundaki benzeşmezliktir. Buradaki benzeşmezlik şöyle ifade edilebilir: Ayırık-beyin vakalarında birer bilinç merkezi olan Sağlık ile Solak kendi başlarına “kişi” (*person*) sayılmazken, üçlemedeki bilinç merkezlerine Merricks’in kişi demeye devam etmesidir. Bu ilk karşı iddiayı “vakaların benzeşmezliği itirazı” olarak adlandıralım. Bu husus hakkında Merricks, teslisteki üç bilinç küresinin, en azından sosyal teslis düşüncesindeki kişi kriterlerini karşıladığını, bu nedenle de onlara kişi denebileceğini öne sürmektedir.³⁵ Ancak bu kişiler, insan-kişilerden (*human-person*) farklıdır. Dolayısıyla tanrısal kişiler ile insan-kişiler farklı anlamda kişilerdir.³⁶ Bu iddia, Tanrı’nın birden fazla kişi olduğunu söyleyebilmek adına, yalnızca Tanrı’ya uygulanabilen bir kişi kavramı üretmektedir. Bu ise sadece durumu kurtarmak için fazladan bir yorumdan (*ad hoc*) fazlası gibi görünmemektedir. Buna ek olarak, Tanrı’da farklı kişiler olmanın yeterli kriterleri, aynı şekilde insanda vuku bulduğunda, insanı farklı kişiler yapmamaktadır. Merricks de bu farklılığı şöyle ifade eder: “Benim argümanım Solak ile Sağlık’ın kişiler olmamalarını gerektirir... Fakat bu durum Baba’nın bir kişi olmamasını gerektirmez, çünkü Baba ile Solak her

³³ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 310.

³⁴ Derek Parfit, *Reasons and Persons* (New York: Oxford University Press, 1987), 257-258.

³⁵ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 318.

³⁶ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 322-323.

açıdan aynı değildir.”³⁷ Ancak Merricks, onların hangi açılardan farklı oldukları ve kişi kavramının her iki taraf için neden kullanılmadığı konusunda bir şey söylememekte ve pek çok sorunun cevabını veremeyeceğini açıkça ifade etmektedir:

Benim Doktrin (teslis) savunum, kişinin ne olduğuna ilişkin merakımızı cevapsız bırakır. Ve bizler, bilinç merkezi olmanın ne demek olduğu sorusunu da merak etmeye hâlâ devam ederiz. Ve biz gerçekten de Baba’nın kişi olduğu anlamda bizim de birer kişi olup olmadığımızla ilişkin merakımızla kalakalırız. Dahası – “kişi-gibi” olan– Solak ile –bir kişi olan– Baba analogisinin ne kadar derine indiğine dair merakımız da devam eder.³⁸

Bu ifadeler, Merricks’in yalnızca teslisi kurtarmak adına kişi kavramını farklı yorumladığının bir itirafı olarak görülebilir. Zira ayrık-beyinler vakası, aşırı bir yoruma tabi tutulmadıkça, teslisin makul olduğunu veya Tanrı için farklı bilinç kürelerinin farklı kişiler olmak anlamına geleceğini ima etmemektedir.

Ayrık-beyin vakalarına dair Merricks’in benimsediği yorum, normalde hiçbir bilinç merkezinin kendi başına kişi veya cevher olmak için yeterli olmadığını ima eder. Yani orada birden fazla bilinç küresinin olması, birden fazla kişinin olduğu anlamına gelmez. Yalnızca bir kişinin birden fazla bilinç merkezi olduğu anlamına gelir. Merricks, bu yorumun benimsenmesini, kendi teslis açıklaması için elzem görmekte ve diğer yorumların benimsenmesi durumunda ise argümanının geçersizleşeceğini belirtmektedir. Şu hâlde kişi, bilinç küresiyle özdeş olmadığından, bilinç kürelerinin sayısının artması, kişilerin sayısını artırmaz. Bu yorumu doğrudan Tanrı’ya uyguladığımızda ve argüman hatrına Tanrı’nın da üç bilinç merkezine sahip olduğunu düşündüğümüzde, ortaya çıkan sonuç, Tanrı’nın hâlâ tek bir kişi olduğu ama üç farklı bilinç merkezine sahip olduğudur. Dolayısıyla benimsenen yorumun doğal sonucu, ne kadar bilinç merkezi olursa olsun, orada tek bir insan veya Tanrı olduğu müddetçe bu bilinç merkezlerinin yalnızca ona ait olacağı şeklindedir. Şu hâlde, Tanrı’nın birden fazla bilinç merkezine sahip olduğu varsayılsa bile (ki bu varsayımın makuliyeti ve gerekliliği sorgulamaya açıktır), teslisin öngördüğü gibi Tanrı’nın üç kişi olduğu sonucuna ulaşılama-maktadır. Üç ayrı kişinin olması, ancak ve ancak orada üç ayrı varlığın –mesela üç tanrının– olmasına bağlıdır. Fakat Merricks, Tanrı’nın tek kişi olduğu sonucunu reddederek teslis inancına yer açmaya çalışmaktadır. Böylelikle, ayrık-beyin vakasına ilişkin kendi kabul ettiği yorumun sonuçlarını Tanrı için de uygulamak yerine, ilahi kişilerin insani kişilerden farklı olduğunu söylemekte ve Tanrı’nın üç ayrı kişi olduğu sonucuna ulaşmaya çalışmaktadır. Merricks, neden böyle olduğu sorulduğunda ise yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere, kişinin ne anlama geldiğini bilmediğimizi savunur.

³⁷ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 323.

³⁸ Merricks, “Split Brains and the Godhead”, 323.

Burada Merricks, kişi kavramını gizemli hâle dönüştürerek teslise kapı aralamaya çalışmaktadır. Bunun için de ayırık-beyin deneylerine başvurmuştur. Ancak ilginçtir ki ulaşılmak istenen yargı, ne ayırık-beyin vakasının sonucudur ne de bu vakanın işaret ettiği hususlardan biridir. Zira ayırık-beyin vakası temel alındığında ve Merricks'in kabul ettiği yorum benimsendiğinde, ulaşılmaması gereken sonuç Tanrı'nın hâlâ tek bir kişi olduğudur. Argüman hatırına Tanrı'nın birden fazla bilinç merkezine sahip olduğu iddiası kabul edilse bile (ki Tanrı'nın böyle parçalı bir zihne sahip olduğunu varsaymak için hiçbir sebep gözükmektedir) bu sonuç kaçınılmazdır. Tanrı'nın bize benzemediğini iddia ederek bu sonuçtan kaçınmaya çalışmak ise kişi kavramını gizemli bir hâle getirerek teslisterdeki çelişkiyi bir gizemle çözmeye çalışmak anlamına gelecektir. Bir gizemi çözmek adına başka bir gizem oluşturma çabasının ise başarılı bir açıklama girişimi olmadığı açıktır. Ayrıca, aralarında analogi kurulan iki kişinin birbiriyle bu denli farklı olduğu baştan kabul edildiğinde, onlar arasındaki analoginin ne kadar doğru sonuçlar vereceği de bir başka soru olarak karşımıza çıkacaktır. Kaldı ki yapılan analoginin bizleri ulaştırdığı sonuç da ulaşılmak istenen sonucun aksi olduğunda, bunun yalnızca bir analogi olduğunun hatırlatılması da oldukça ilginçtir.

Muhtemelen Merricks, bu noktada, teslis kavramının, gizemli bile olsa çelişki yaratmadığını göstermeyi yeterli bulmaktadır. Dolayısıyla tanrısal kişi gizemli bir kavram olarak kalmasına rağmen bir şekilde Tanrı'nın tek varlık ama üç kişi olmasına izin veriyorsa, bu durum Merricks için yeterli olabilir. Teslisin çelişkili olmadığını göstermek bile teslis açısından büyük bir adım olarak varsayılabilir. Fakat kanaatimce, ayırık-beyinler vakasına başvuran argüman, bunu gösterme noktasında dahi başarılı değildir. Çünkü ayırık-beyinler vakasının burada kabul edilen yorumuna göre, bir kişi bir varlığa (mesela bir canlıya veya bir ruha) denk gelmektedir. Dolayısıyla bu yoruma göre, hiçbir ayırık beyin vakasında birden fazla kişi ortaya çıkmaz. Yeni bir kişinin ortaya çıkması, ancak, birbirinden ayrılan beyin yarıkürelerinin farklı bedenlere nakledilmesi sonucunda ortaya çıkabilir. En fazla birden çok bilinç akışına sahip tek bir kişi ortaya çıkabilmektedir. Kısaca, bir varlık ancak bir kişi ile özdeş olabilir. Yani bir insan varsa bir kişi vardır ve birden çok kişi olan tek bir varlık olamaz. Merricks, *Persons and Objects* (Kişiler ve Nesnelere) isimli kitabında da kişilerin bilinç üreten canlılar olduğunu ifade etmekte ve bir kişinin bir canlıya denk geldiğini belirtmektedir. Söz konusu Tanrı olunca ise kişi kavramının bir varlığa işaret etmediğini, yalnızca o varlığın bir veçhesine göndermede bulunduğunu söylemek, kavramı tümüyle değiştirmek anlamına gelecektir. Bu yalnızca kişi kavramını gizemli bir hâle getirmemekte, onun ontolojik yapısıyla oynamaktadır. Ancak bir şeyin bir yerde bir varlık veya cevhere tekabül ederken bir başka şeyde ise yalnızca bir niteliğe tekabül etmesi imkansızdır. Eğer kişi olmak insan için bir varlığa tekabül ediyorsa, Tanrı'da da en azından bir varlığa tekabül etmelidir. Kişinin insanda varlık Tanrı'da ise bir

veçhe olduğu iddiası, Tanrı'nın aslında üç kişi olmadığını itirafından başka bir anlam taşımayacaktır.

Bu noktada şöyle bir itiraz daha yapılabilir: Eğer insan-kişiler ve tanrısal kişiler birbirlerinden bu denli farklıysa nasıl olup da insan kişilere dair bir deneyden yapılan kıyas tanrısal kişilere uygulanabilmektedir. Öyle görünüyor ki Merricks, tanrısal bilinci insan bilincine benzetmekte ve onun bölünebilen bir yapıya sahip olduğunu da kabul etmektedir. Mesele bu benzetmenin doğrudan sonucu olan "Tanrı'nın tek bir kişi olduğu" önermesini kabul etmeye geldiğinde ise ilahi kişinin gizemliliğini vurgulayarak farklı bir sonuca ulaşmaktadır. Bir başka deyişle, kurguladığı argümanın doğal sonucu olan Tanrı'nın tek kişi olduğu (tevhid) fikrine yaklaşınca gizeme başvurmakta, böylelikle argümanın yönünü teslise çevirmektedir. Üstelik ilahi kişinin gizemliliğini gündeme getirmenin bu sonuca nasıl hizmet ettiği de açık değildir. Zira ilahi kişinin gizemli olduğu söylendiğinde bunun kişi sayısını nasıl artırdığını anlamak mümkün görünmemektedir.

Bir diğer mesele ise ayrık-beyin vakalarında, iki beyin yarıkürenin farklı kararlar alabilmesi ve farklı bilinç merkezlerine sahip olması, aradaki bilgi akışını sağlayan korpus kallosumun koparılmasıyla alakalıdır. İki yarıküre, birbirinden habersiz olduklarından, birbirinden ayrı bilinç merkezleri gibi davranırlar. Fakat Tanrı'nın her şeyi bilen varlık olduğu düşünüldüğünde, O'nda böyle bir kişilik bölünmesinin nasıl mümkün olduğu meselesi apayrı bir gizemdir. Elbette ki Merricks, kişilerin ayrılması için bilgi akışının kesilmesi gerekmediğini iddia etmektedir. Ayrık-beyinler vakasında gerçekleşen durum ise budur. Birbirinden habersiz iki yarıkürenin niçin farklı davrandığını anlamak mümkün görünse bile mükemmel olan ve her şeyi bilen Tanrı için böyle bir durumun nasıl gerçekleşeceğini anlamak imkân dahilinde görünmemektedir. Tanrı'yı birden fazla bilinç küresine sahip gibi yorumlamanın, O'nu hastalıklı bir varlık gibi görmekten nasıl farklı olacağını anlamak da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkacaktır.

Son olarak, insanın aksine, Tanrı'nın üç ayrı kişi olabileceği kabullenildiğinde, bu yorumun nasıl çoktanrıcı bir görüşe götürmeyeceği de sorgulanır hâlde gelmektedir. Beyin yarıküreleri birbirinden ayrılan kişiler, hâlâ aynı kişiler olarak hayatlarına devam eder ve bu nedenle orada yalnızca bir varlığın ve bir kişinin olduğu söylenir –en azından burada kabullenilen yoruma göre. Tanrı'da ise gerçekten üç ayrı kişinin var olduğu söylendiğinde, bu durum tekrar bir üç tanrıcılığa doğru gidişi imler. Bu ise Merricks'in, üç tanrıcılıktan kaçma yönündeki çabasını anlamsız hâlde getirecektir. Jeffrey Brower ve Michael Rea'nın ifadeleriyle:

[Y]akın bir incelemeyle komisürotomi (yarıküreleri birbirinden ayırma işlemi – ç. n.) analogisi, sosyal analogiden ilgi çekici bir biçimde farklı gözükmeyebilir. Zira eğer gerçekten de tek bir varlıkla ilişkilendirilen birden fazla seçik bilinç küresi varsa, söylenebilecek en tabii şey şudur: Söz konusu tek varlık, ya diğer bi-

linç kürelerinden oluşmuş ilave bir bilinç küresidir ya da o, üyeleri seçik bilinç küreleri olan bir topluluktur.³⁹

Görüldüğü üzere Rea ve Brower, Merricks'in yorumunun, tıpkı sosyal teslis anlayışındaki gibi bir çoktanrıcılığa düşeceğini ifade etmektedir. Fakat bu, Merricks'in de sosyal teslis hakkında eleştirdiği ve kaçınmak istediği bir durumdur. Bu bağlamda onun hem teslisi savunmak hem de üç tanrıcı bir anlayışa düşme için çıktığı kıldan ince kılıçtan keskin yolu pek de başarılı bir biçimde tamamlamadığı söylenebilir.

Sonuç

Tektanrıcı teistlerin, inançlarını da bununla uygun şekilde ve çoktanrıcılığa düşmeksizin makul kılma çabaları takdire şayandır. Bu açıdan Merricks'in mevcut teslis açıklamalarının yetersiz olduğunu ve/veya çoktanrıcı inanışa düşme tehlikesi içerdiğini düşünerek tektanrıcı bir inanışı savunmak adına harcadığı çabayı değerli bulduğumu belirtmeliyim. En azından o, bu meselelerin yalnızca bir iman işi olduğunu söyleyerek tartışmadan kaçınmamakta ve tutarlı bir felsefi düşünce ortaya koyma çabasına girişmektedir.

Diğer taraftan van Inwagen gibi felsefecilerin de teslis inancının standart özdeşlik mantığına aykırı olduğunu kabul etmeleri oldukça dikkat çekicidir. Belki daha da ilginç olan şey, van Inwagen ve Geach gibi Hristiyan felsefecilerin, bu duruma rağmen teslise inanmaya devam etmeleridir. Zira bir inancın yanlışlığını gösterme noktasında onun mantıksal olarak çelişkili olduğunu, özellikle de özdeşlik mantığına aykırı olduğunu göstermekten daha güçlü nasıl bir argüman öne sürülebilir? Ancak onlar, tam tersi bir mantık yürüterek savunulan teslisin değil, klasik özdeşlik mantığının yanlış olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bunu da özdeşlik mantığını değiştirmek suretiyle yaparlar. Yine de klasik mantığın temel ilkelerinden birinin, yalnızca dinî bir öğretille çelişiyor olması sebebiyle reddedilmesi ve yerine, dinî bir gizemi açıklamaktan başka bir amacı olmayan farklı bir mantığın geliştirilmesi oldukça şüphe uyandırıcıdır. Elbette ki van Inwagen gibi felsefeciler de bu noktanın farkındadır. Ancak onlar, konu Tanrı olunca, farklı bir mantığın kullanılabileceğini düşünürler. Zira anlaşılmaya çalışılan şey, bildiğimiz her şeyden farklıdır. Ancak mantığın dinî konularda niçin farklı işlemesi gerektiğini anlamak oldukça zordur.

Teslisi bir mantık çerçevesinde açıklama çabalarının, en azından mevcut teorilerin, pek çok Hristiyan'ı da tatmin etmediğini görmek mümkündür. Ortaya atılan yeni teoriler de bunun bir göstergesidir. Teslise göre Tanrı, tek bir bilinç merkezine sahip olmak yerine üç farklı bilinç merkezine ve hatta üç farklı kişiyi ayrılmaktadır. Bu üç kişinin nasıl olup da tek bir Tanrı'da bulunduğu problemi

³⁹ Jeffrey E. Brower - Michael C. Rea, "Understanding the Trinity", *Logos* 8/1 (2005), 152.

görmezden gelinse bile, üç ayrı tanrısal kişiye olan inancın ne tür bir monoteizm olduğunu görmek kolay değildir. Zira her hâlükârda bir Hristiyan, üç farklı tanrısal kişiyle ilişki kurmak durumundadır. Dualarını üç ayrı kişinin dinlediğini –zira her birinin bilinç küresi ayrıdır– varsaymaktadır. Hatta kimi zaman üçüne de ayrı ayrı dua eder. Şu hâlde Hristiyan bir kimse, kendisini üç farklı kişiye karşı sorumlu hisseder. Bu noktada belki şöyle bir itiraz gelebilir: Ayrı kişiler olsa da bu tanrısal kişiler arasında bir çatışma olmadığından ve birbirlerinden tümüyle haberdar olduklarından –veya bu gibi sebeplerden– onlar, tek bir Tanrı olarak insanı dinlemekte ve dualara cevap vermektedir. Fakat bu cevabın bir inanan için durumu değiştirip değiştirmeyeceğini anlamak zordur. Zira, Merricks’in ifade ettiği gibi, çoktanrıcı bir kimse de inandığı Zeus, Thor ve Ares’in birbirlerinden her an haberdar olan, tek bir kişi gibi kararlar alan, birbirlerini çok seven ve ezelden beri bir defa bile farklı düşünmemiş üç ayrı tanrı olduğunu tasavvur edebilir. Ancak onların arasındaki sıkı ilişkiye binaen bu inancın tektanrıcı/monoteist bir inanç olduğunu söylemek mümkün değildir. Üç ayrı kişinin ne kadar iyi anlaştıkları, birbirlerinden ne kadar haberdar oldukları ve ne kadar ortak karar verdikleri meselesi, onların üç ayrı varlık olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu bağlamda birbirleriyle çok iyi anlaşılan üç ayrı tanrısal kişinin, bir varlık mı yoksa üç ayrı varlık mı olduğu meselesi, inanan kimse için pek bir şey değiştirmemektedir. O zihninde üç ayrı kişiye dua eder veya inanır. Oysa, monoteistik bir inancın, inananların zihinlerinde ve dualarında da bir tür teklik oluşturması beklenir. En azından böyle bir inanç, birbiriyle iyi anlaşılan üç ayrı tanrı inancından kendini açık bir biçimde ayırt edebilmelidir.

Elbette ki bu kısa çalışmada teslise ilişkin sorunların yalnızca sınırlı bir kısmı ele alınmıştır. Zira çalışmanın amacı da teslisteki problemlerden ziyade yalnızca teslise dair Merricks’in açıklamalarını zikretmek ve problem olarak gördüğü noktalara değinmektir. Merricks’in açıklamalarını öne çıkaran nokta, onun mevcut açıklamaları problemleri görmesi ve sosyal teslisçiliğe atfettiği çoktanrıcılık ithamından kaçınma peşinde olmasıdır. Fakat onun bu çabası en nihayetinde ayırık-beyinler ve Tanrı arasında uyumsuz bir analogiye dayanmakta, pek çok soruyu açıkta bırakmakta ve kaçınmaya çalıştığı çoktanrıcılıktan pek de uzaklaşamadığı gözükmektedir. Üstelik onun ayırık-beyinler vakası üzerine kurguladığı teslis argümanı, gizeme başvurulmaması hâlinde, Tanrı’nın birden fazla kişi olmadığına yani tevhide işaret etmektedir.

Kaynakça | References

- Bayne, Tim. *The Unity of Consciousness*. New York: Oxford University Press, 2010. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199215386.001.0001>
- Beau Branson. “No New Solutions to the Logical Problem of the Trinity”. *Journal of Applied Logics* 6/6 (2019), 1051-1091.

- Brower, Jeffrey E. - Rea, Michael C. "Understanding the Trinity". *Logos* 8/1 (2005), 145-157.
<https://doi.org/10.1353/log.2005.0003>
- Churchland, Patricia Smith. *Neurophilosophy*. London: The MIT Press, 1989.
- Deutsch, Harry - Garbacz, Pawel. "Relative Identity". ed. Edward N. Zalta. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2018. Erişim 16 Kasım 2020.
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/identity-relative/>
- Eccles, John C. "The Self and Its Brain". *The Self and Its Brain*. ed. Karl Popper - John C. Eccles. 225-406. Springer International Publishing, 1977.
<https://doi.org/10.4324/9780203537480>
- Gazzaniga, Michael S. - Ledoux, Joseph E. *The Integrated Mind*. New York: Springer Science+Business Media, 3. Basım, 1981.
- Geach, Peter. *Logic Matters*. Oxford: Basil Blackwell, 1972.
- Hasker, William. *Metaphysics and the Tri-Personal God*. Ithaca: Cornell University Press, 2013.
- Inwagen, Peter Van. "And Yet They are not Three Gods but One". *God, Knowledge and Mystery*. ed. Peter van Inwagen. 222-260. Ithaca: Cornell University Press, 1995.
<https://doi.org/10.7591/9781501745324-012>
- Inwagen, Peter Van. "Three Persons in One Being: On Attempts to Show that the Doctrine of the Trinity is Self-Contradictory". *The Trinity*. ed. Melville Y. Stewart. 83-97. Springer, 2003. https://doi.org/10.1007/978-94-017-0393-2_9
- Lehrer, Jonah. *Karar Ânı*. çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Merricks, Trenton. "Split Brains and the Godhead". *Knowledge and Reality: Essays in Honor of Alvin Plantinga*. ed. Thomas M. Crisp vd. 299-326. Dordrecht: Springer, 2006.
https://doi.org/10.1007/1-4020-4733-9_13
- Mosser, Carl. "Fully Social Trinitarianism". *Philosophical and Theological Essays on the Trinity*. ed. Michael Rea - Thomas McCall. 131-150. New York: Oxford University Press, 2009.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199216215.003.0008>
- Nagel, Thomas. "Brain Bisection and the Unity of Consciousness". *Synthese* 22/3-4 (1971), 396-413. <https://doi.org/10.1007/bf00413435>
- Parfit, Derek. *Reasons and Persons*. New York: Oxford University Press, Reprint., 1987.
<https://doi.org/10.1093/019824908X.001.0001>
- Rea, Michael. "Relative Identity and the Doctrine of the Trinity". *Philosophia Christi* 5/2 (2003), 431-446. <https://doi.org/10.5840/pc20035247>
- Swinburne, Richard. "Could There be More Than One God?" *Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers* 5/3 (1988), 225-241.
<https://doi.org/10.5840/faithphil19885332>
- Swinburne, Richard. "The Social Theory of the Trinity". *Religious Studies* 54/3 (2018), 419-437. <https://doi.org/10.1017/S0034412518000203>